

DİN-SİYASET İLİŞKİSİ: DÜNÜ, BUGÜNÜ, GELECEĞİ

İbrahim İPEK¹

Öz

Bu çalışmanın amacı; ulusal değerlerin modern dünyanın siyasal unsurları ile ilişkisinde kutsallığı yeniden tanımlamaktır. Bu bağlamda siyasal bir unsura dönüşen seküler kutsallığın, din-siyaset ilişkisindeki işlevselliği değerlendirilmiştir. Din ile siyaset, kutsallık üzerinden oluşturmaya çalıştıkları seküler modern devlet olgusu bu çalışmada sosyolojik boyutta değerlendirilmiştir. Din ile siyaset arasındaki toplumsal değişimi ve dönüşümü uluslaşma sürecinde derinden etkileyen sekülerleşme, geçmişten günümüze yaratılan kutsallara ve ritüellere uluslaşma sürecinde yönetim erklerine ilham kaynağı olmuştur. Uluslaşma sürecinde dinin tamamen ortadan kaldırılması ya da toplum nezdinde önemsizleştirilmesi girişimleri, yeni ulusal değerlere yüklenen kutsallık aidiyetiyle sağlanmaya çalışılarak ulusal değerler ile seküler kutsallar oluşturulmuştur. Fransız Devrimi sonrası uluslaşma sürecinde yoğunlaşan ilahi kutsalların yerine ulusal değerlerin kutsanmasına dönüşüm, siyasal otoritenin toplumu yönlendirmede önemli mekanizması konumundaki ulusal kültüre ait ritüeller yönetim erklerinin din ile uzlaşması sürecidir. Dini yaratan toplum; (Durkheim) dinin devlet organizmasında siyaset ile olan ilişkisiyle modernleşme sürecine girerek sekülerleşme boyutunda ivme kazanmıştır. Dinin, siyaset ile kazandığı yeni işlevi ulusal değerlerle bütünleşmiştir. Ulus devletlerin kuruluş sürecinde seküler değerlerin dinsel ritüellermişçesine kutsanması toplumda incelenmesi gereken yeni bir sosyolojik olgu ortaya koymuştur. Günümüz dünyasının etkin gücü internet aracılığıyla sanal dünyadaki paylaşımlar dinsel grupların çeşitlenmesine, ortak eylem yapabilmesine ya da çatışmasında neden olabilmektedir. Bu durum din-siyaset ilişkisini ulusların ötesine taşıyan yeni bir durum ortaya koyduğu gibi yeni araştırmalara da konu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, Ulus, Kutsal, Sekülerizm, Siyaset, Ulusal Din

Abstract

The goal of this paper is to characterize the relationship between sacred national values and elements of modern world politics. Religion, politics and the characteristics of a secular modern state are evaluated on a sociological scale. During the process of nation building, social changes between religion and politics have influenced governing powers. Attempts to either completely remove religion from social life or at least make it less important were accompanied by the implementation of new secular national values. After the French Revolution, the following nation building process began to replace religious rituals with new sacred national values, and governing forces pushed back from religion towards rituals belonging to the national culture. Civil religion; (Durkheim) In the process of nation building, a new sociological phenomenon occurred as secular values reflected religious rituals among the public. As states became secular through the process of modernization, this relationship between religion, the state, and politics gained momentum. The new function of religion with politics integrated with national values, and secular values began to reflect religious rituals.

Key Words: Religion, Nation, Holy, Secularism, Politics, National Religion

¹ Doktora öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi SBE, ibrahimipek83@gmail.com

Giriş

İnsanlık tarihi ile yaşıt olduğu tahmin edilen dinsel inançlar, günümüz dünyasında siyasal hareketlerin toplum üzerindeki etkisi ile devlet-din ilişkisi üzerinde toplumsal bir gerçeklik olarak stratejik konumunu korumaktadır. Her dinsel inanın sahip olduğu kutsal değerler/ritüeller, inançların temelinde yer almakta ve inanılan değerlerin direnç noktasını oluşturmaktadır. İnsanın sosyal bir varlık olarak birlikte yaşama gereksinimi düşünüldüğünde, Fromm'un söylemiyle insanoğluna verilebilecek en büyük ceza yalnızlıktır. Bu nedenle, insanlar birlikte yaşamı kolaylaştırmak ve düzene koymak için çeşitli kurumlar oluşturmuşlardır. İnsanların toplum halinde yaşaması sosyalleşmeyi, üretimi ve bu faaliyetlerin devamlılığını sağlamıştır. Toplumu bir arada tutan değerler ve inançlar toplumsal birlikteliği güçlendiren unsurlardır. Bu devamlılığın sağlanmasında dinsel inançlar ve kutsallık algısı devletleşmeyle birlikte insanların yaşamında daha farklı bir noktaya taşınmıştır. Toplumun kutsadığı olguların işlevselliğini açıklamayı amaçlayan bu çalışmada din-siyaset-sekülerizm ilişkisinde modern devlet olarak adlandırılan ulus devletlerdeki yeni kutsalın oluşumu süreci değerlendirilmiştir. İnsanlığın dinsel değerlere bakışı, sadece Tanrı'ya karşı ödevlerin olduğuna inanılan İman Çağı'ndan Aydınlanma Dönemi'yle birlikte sadece Tanrı'ya karşı değil, akla karşıda ödevlerinin olduğu Akıl Çağı'na; günümüzde ise Yorum Çağı'na gelmiş durumdadır (Zabala, 2009, s.74). Toplumdaki kolektif duyguların bilimsel gelişmeler ışığındaki evrimi, kutsallık algısına yeni bir yorum getirerek seküler değerler eklemiştir. Bilimin her şeyi sorguladığı çağımızda insanlık tarihinin en eski olgusu olan din de bilimsel açıdan sorgulanmış ve pragmatik olarak çözümlenmiştir. Din, insanların üstün bir güç olarak tasarladığı kutsallık alanında oluşturduğu dünya kurma hareketinin sonucunda doğmuştur (Schluchter, 2013, s.287). İnsanlığın kutsallık algısını dönemin gereksinimlerine göre canlı tutmak için belirli zaman dilimlerinde tekrarladıkları dini ritüeller ise insanoğlunun kutsallık aidiyetinde devamlılığı sağlamıştır. Toplumun oluşturduğu kolektif hislerin korunması kutsallık aidiyetinin siyasal düzlemde devlet hegemonyası ile bütünleşmesini sağlamış ve bu hislerin korunması için devletin etkin ceza verme yetkisini yasallaştırmıştır.

İnsanların inanma içgüdüleri tarih boyunca varlığını sürdürmüştür. İnanma gereksiniminin kutsalı yaratması, toplumsal düzenin sürdürülebilirliği açısından önem arz ettiği gibi toplumu bir arada tutan önemli faktörlerden biridir. İnsanoğlu dünyayı keşfettikçe inanç ve kutsal algısı devam etmekle birlikte yaşadığı çağın getirilerine göre politik, ekonomik, sosyal faktörlere göre değişim göstermiştir. Dini, konu edinen tarih için tüm dini fenomenlere bağımlılığı içermesi doğaldır. Çünkü saf bir dini fenomen yoktur. Din, tarih öncesinde ve sonrasında kültür, gelenek, yaşam tarzı gibi her şeyle bağımlıdır. Bu yönüyle her daim sosyal, ekonomik, psikolojik, tarihi bir

fenomendir (Eliade, 1990, s.57). Toplumsal değerlerin oluşum süreci, dinin toplumu biraya getiren unsur olarak işlevselliğini ortaya koymaktadır. Din, cemaat aracılığı ile gerçekleştirilen ritüeller ve ibadet ile toplumsal yaşamı oluşturmakta ve güçlendirmektedir. Dinin toplumu yöneten ve yönlendiren tüm kurumların kökeninde var olduğu tezi otoritenin sağlanmasında dinin önemini ortaya koymaktadır (Durkheim, 2011, s.564). Roma İmparatorluğu döneminde Hristiyanlığın kutsal mabedi kilise dini topluluk ile siyasi topluluğun birleşmesini gerçekleştirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Hristiyan dini topluluğunun kendisi emperyal devletin siyasi düzeni, idari ve hukuki yapısını benimsemiş, bu süreçte emperyal bir devletin siyasi yapısına sahip bir kurtuluş dini haline gelmiştir. Reform sonrası ortaya çıkan milli kiliseler baskın, zorlayıcı ve tekelci olmayı bırakmıştır. Dini topluluk ile cemaat kültürünün farklılaşarak ayrışması siyasi topluluğu bütünleştirmek ve sürdürmek için artık dini bir cemaat kültürüne ihtiyaç duymayan modern seküler devletle birlikte tekrar ortaya çıkmıştır. İslamiyet ise tanrının müjdecisi, karizmatik siyasi ve askeri bir lider olan Hz. Muhammed'in öncülüğünde kurtarıcı bir din olarak ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in Medine'ye göçü ile ümmet, siyasi bir topluluk oluşturmuştur. İslam tarihsel olarak Hz. Muhammed'in dini ve siyasi karizmasının ikili ve farklılaşmış dini ve siyasi kurumlarda farklı şekillerde kurumsallaştırılmasının tarihidir (Casanova, 2014, s.66-69). Tarihi boyunca kurulmuş hemen hemen tüm devletler inanç sistemleriyle birlikte var olmuşlardır. Bu inançların gereği olarak düzenlenen ayinler ve ritüeller kutsalın devamlılığını sağladığı gibi devletin toplumsal düzen üzerindeki etkisini de sağlamlaştırmaktadır. Din toplumsal bir fenomen olarak yönetim erklerinin ve din adamlarının toplum üzerindeki kontrolünde önemli bir direnç aracı konumundadır. Devletin siyasal konjonktüründe dinin işlevselliği toplumu kolektif olarak bir arada var eden değerleri kutsamaktadır. Çalışmada din ile siyaset kutsallık üzerinden yürüttüğü toplum üzerinde hâkimiyete yönelik mücadelenin modern devletlerde uluslaşma süreciyle birlikte görülen yeni kutsallık algısı değerlendirilmektedir.

Ortadoğu'da ortaya çıkan tek tanrılı dinlerin kutsal mekânları bu dinler için büyük önem arz etmektedir. Tanrının sözleri olarak adlandırılan ve içeriğindeki kurallara harfiyen uyulması gereken kutsal kitapların peygamberler aracılığıyla yeryüzüne indirildiğine inanılmaktadır. Davut peygamberle başlayan kutsal kitaplar dönemi Muhammed peygamber ile sona ermiştir. Kutsal kitaplar döneminde peygamberler, yaşadıkları dönemin inanç sistemine getirmiş oldukları eleştirel yeni dinsel öğretilerle çağlarının manifestoları durumdaydılar. Peygamberler, içinde yaşadıkları toplum başta olmak üzere yeryüzündeki tüm toplulukların kutsallık aidiyetine ve uygulamalarına bir dizi eleştiri getirerek tanrının kendileri aracılığıyla gönderdiği kutsal kitaba itaat etmelerini tebliğ etmektedir (Paden, 2008, s.58). Kutsal kitapların tek tanrılı dinleri olan Hristiyanlık, İslamiyet yeryüzüne yayılma sürecinde dinsel gerekçelere dayalı çalışma ortamı oluşturmuştur.

Dini emirlere kesin itaat tek tanrılı dinlerin gereğidir. Bu tek tanrılı dinlerin yayılmasına öncülük eden müminler inançlarını yaymak amacıyla çevrelerindeki farklı inançlara mensup toplumlarla savaşımlardır. Bu dinlere mensup toplumların devlet yönetiminde dinsel kurallar etkindir ve dinsel değerler/ritüeller toplumu bir arada tutan en önemli unsurların başında gelmektedir. Bu unsurlar göz önüne alındığında din ve siyaset kurumu devlet idaresindeki en stratejik konuma sahiptir. Topluma yön veren bu kurumların işlevi sekülerleşme sürecinde din ile siyasetin toplum üzerinde iktidar mücadelesinde ibreyi siyasetin lehine döndürmüştür.

Din ve Toplum

En eski toplumsal gerçeklerden biri olan din, inanan insanlar için manevi bir huzur kaynağı olduğu kadar toplumsal bütünleşmenin de en önemli faktörlerinden biridir. Tanrının varlığını kanıtlamak için insanoğlu tarihin her döneminde çeşitli yollar denemiştir. Tarih öncesi toplulukların kültlerinden günümüz modern toplumlarına kadar süren bireysel kendinden geçmeler ya da bilimsel deneyler yoluyla tanrının varlığını hissetmeye/kanıtlamaya çabalayan topluluklar mevcuttur. Antik dönemde güçlü bir dinsel kişiliğin yaratıcısı yeniden keşfetmesi için, benzer bir deneme ya da astrolojik simgelerden birinin üstünde uzun süreli bir derin düşünme yeterlidir. Bu gibi denemeler ya da düşünceler sayesinde, bazı durumlarda bütün toplum dinsel yaşamını kökünden yeniler (Eliade, 2001, s.129-130). Mitolojik simgelerin ve dinsel temaların var olduğu çoktanrılı toplumlar, zaman içerisinde bilimsel gelişmeler eşliğinde bu simgeleri ve mitleri değişime uğramıştır. Bilimsel ilerlemeyle doğadaki bilinmezleri çözümlenmeye başlayan toplumlar dinsel inançlarını toplumsal düzen, ahlak kuralları gibi toplumsal değerler üzerine yoğunlaştırmıştır. Orta Çağ'da skolastik düşünce sisteminin metafiziği kurumsallaştırması Galileo, Kepler ve Newton gibi bilim insanı dünyayı anlamada Vahiy Kitabı'nın yanında Tabiat Kitap'larının değerini ortaya koymuştur (Casonova, 2014, s.31). Akıl ile inanç arasında süre giden içkin çelişki, aydınlanma çağıyla birlikte dünyayı anlamada pozitif bilimlerin gelişimini ve toplum üzerindeki etkinliğini arttırmıştır. Sosyolojinin isim babası ve pozitivistin önemli ismi Comte, dinsel değerlerin toplum üzerindeki etkisinin modernleşme süreciyle geride kalacağını iddia etmiştir. Diyalektik materyalizmin önemli kurucusu Marx ve Engels, sosyalizmin dini yok edeceğini savunmuştur. Freud ise, din en güçlü nevrotik illüzyondur ve din psikanalistlerin elinde can vereceğine inanmıştır (Köse, 2006, s.12). Dinsel düşünce ile akıl arasındaki çekişme günümüz din, toplumsal bir olgu olarak sekülerleşme süreciyle birlikte siyaset ile etkileşim halindedir. Dinin ritüelleri ve kutsallık atfettiği ilahi değerlerin toplumsal değerlerle birleştirilmesi sivil ya da ulusal olarak adlandırılabilir yeni kutsallar ortaya koymaktadır. Berger'e göre; din, hem bireyi hem de toplumu "gözle görülür bir kaotik ve amaçsız var oluşun, nihayetinde yıkıcı olan sonuçlarından"

koruyan bir “kutsal kubbe”dir (Karlenzig, 1998, Akt: Davic, 2006, s.246). Berger, toplumu ve bireyi kaygılardan uzaklaştıran güç olarak dini görmektedir. Dinin sekülerleşmesi sürecinde de bu etkisinin devam ettiğini, kutsallık algısının değişse dahi etkinliğini koruduğunu belirtmektedir.

“Doğaüstü” düşüncesi dini olan her şeyde geçerli ve dini bilimden ayırt eden bir özelliktir. Bu durumda din, bilimin dışında kalan her konuda spekülatif yorumlardan ibaret bir kavramdır. Din, inançlar ve ayinlerden oluşan iki ana fenomene sahiptir. Dinin kutsal kabul ettiği objeler ise sembolleştirilmiş nesnelere (Durkheim, 2010, s.41-60). Toplumsal düzende tekrarlanan dini ritüeller, yine toplumun yaratmış olduğu kültürel değer ile birleşerek topluma ait bir külte dönüşmektedir. Dini inançlar gereği tekrarlanan dinsel ritüeller bir nevi toplumsal bütünleştirme aracı olarak yönetim erklerinin toplumu yönlendirmede etkin bir araçtır. Siyaset din ilişkisi toplumsal düzenin işleyişinde ve devletlerin politik tutumlarında belirleyici role sahiptir.

Din ve siyasetin toplumu şekillendirmede etkin ve rekabetçi tutumu tarih boyunca süreklilik göstermiştir. Din-toplum ve din-siyaset ilişkisinde gelişen tarihsel süreç toplumu şekillendirmek adına yönetim erklerinin önemli bir rekabet alanıdır. Toplumsal yaşamda özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte yönetim anlayışları gelişmiş ve toplum politikleşmiştir. Politik bir toplum jakobence ya da tabandan tikel bir dini almış olabilir. Fakat toplum bu dini her zaman tümüyle benimsemeyebilir. Toplumdaki kültürel değerler ve gelenekler kabul edilen dinle benzeştirilerek kabullenilir. Örneğin İran İslamiyet’e geçmiştir fakat İslam, İran’ın kültürel değerleriyle benzeşti(rildi)ği kadarı ile İslamlaşmıştır. Bu durum politik toplumlarda dinler birçok noktada kendisine zıt milli devlet tarafından özümlemiş olabilir. Örneğin MS 26-36 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nun Yahudiye eyaletinin valisi Potius Pilate İsa Mesih’i çarmıha germiştir ama sonrasında zıtlar birleşerek “Roma” Katolizmini oluşturmuştur. Reform döneminde suçlu olarak görülen Luther’di, sonra Almanya’da hukuk Lutherci olmuştur (Stevens, 2001, s.346). Devletin yönetimini elinde tutan erkler zaman içerisinde değişime uğramıştır. Tarihsel süreçte monarşi, teokrasi, oligarşi ve demokrasi olarak nitelendirilen yönetim şekillerinin özelliklerine sahip devletler toplumdaki köklü değişikliklerin sonucudur. Bu yönetsel değişimlerde dinsel inanışlar ve kutsalların yeri büyük önem taşımaktadır. Tarihte kurulmuş olan tüm büyük imparatorlukların benimsediği kutsal değerler dinsel metaforların devlet yönetimindeki etkisine örnektir. Osmanlı padişahı devletin simgesi konumunda “zillullah-i fil ard”, yani Tanrının yeryüzündeki gölgesi manasına gelen ünvanı kullanmıştır. Bu siyasal söylem Tanrının hâkimiyetinin yeryüzündeki temsilcisi olarak, Devlet_i Aliye Osmanniye Devleti’ni tanımlamaktadır (Çaha, 2008, s.43). Din ve siyasetin toplumu şekillendirme üzerine giriştikleri mücadele modern dünyanın toplumsal bir geçişi olarak devam etmektedir. Özellikle tek tanrılı dinlerin ilk devletleşme ve yayılma evresinde din siyaset ilişkisinde ibre dinden yana olmuştur.

Wallerstein'a (2000, s.40-41) göre günümüz modern dünyasının evrensellik ideolojisini yaratan, uzun bir geleneğin sonucu ya da doruğu olduğu savı kesinlikle tek tanrılı dinlerin ortaya çıkışıyla ilgilidir. Musevilik Tanrı'nın seçilmiş insanlarına ayrıcalıklı bir konum vaat ediyordu ve içine kabul etme yoluyla üyeliği özendirmekte isteksizdi. Hıristiyanlık ve İslamiyet, Museviliğin aksine hem seçilmişler grubuna girmenin önündeki engelleri kaldırmıştır hem de din değiştirme yoluyla tamamen tersi yöne gitmiştir. Fakat hem Hıristiyanlık hem de İslamiyet normal olarak, Tanrı'nın krallığına tamamen ulaşabilmek için kabul görececek bir sadakat edimini (öncesinde ateist olan bir bireyin de resmi olarak dine dönmekle yapabileceği bir şeydi) şart koştu. Aydınlanma düşüncesi, hepimizin doğuştan sahip olduğu ve sayesinde haklarımızın, kazanılmış ayrıcalıklardan da yetkiler haline geldikleri insan haklarını türetmekle bu tek tanrılı inançlar mantığını yalnızca bir adım öteye götürmüştür.

Dini değerler toplumsal birliktelik için bir doğma mahiyetinde olduğundan sorgulanması ve eleştirilmesi güçtür. Hıristiyanlığı benimsemiş olan Avrupa'da toplumun dünya görüşü, din adamlarının belirlediği ve tanrısal lütfun paylaştırıldığı bürokratik kiliseye bütünüyle bağlı dini bir toplumdur (Schluchter, 2013, s.296). Arap Yarımadası'nda doğan İslamiyet, Orta Çağ Avrupa'sında Hıristiyanlığı benimsemiş geniş bir coğrafyaya hâkim Bizans İmparatorluğu ile uzun yıllar savaş halinde olmuştur. Tek tanrılı dinlerin ortak kutsal mekânlarına hükmetmek, inançları yaymak ve ekonomik açıdan güç kazanmak bu savaşların çıkmasındaki önemli nedenlerdir. Yüzyıllarca devam eden dini temelli savaşlar bilimsel gelişmelerle ve toplumdaki ulusal bilincin gelişmesiyle milli çıkarlar üzerinden devam etmiştir. Farklı inançlara sahip güçlü devletlerin hükmettikleri topluma ve hâkimiyet kurmaya çalıştıkları farklı coğrafyalarda yaşayan topluluklara kendi doğrularını ve değerlerini de benimsetmek istemiştir.

Bilimsel gelişmelerin hız kazandığı 18. ve 19. yüzyıllarda rasyonalizm, dünya hakkında bilinmeyenlerin akıl ve deney yoluyla bulunabileceğini savunmuştur. Bilimsel gelişmelerin ışığında eğitim kurumlarındaki öğretim programları ile rasyonelleşmiştir. Rasyonalist bakış açısına göre din, insanın psikolojik ve sosyal sembolleri ile tecrübelerinden inşa edilmiş bir kurgudur (Paden, 2008, s.31-33). Dinsel objelerin insan ürünü olduğu savı ve bu ürünlerin sembolik değerleri aydınlanma çağıyla birlikte hız kazanmıştır. Batı dünyasında başlayan coğrafi keşifler, Rönesans, Reform gibi hareketler aydınlanma çağını ve dinsel otoriteye karşı toplumsal reflekslerin artmasını sağlamıştır.

Orta Çağ Avrupası'nın baskıcı dindarlık eğilimine karşı toplumun tabanından gelen değişim isteği, Aydınlanma Çağı'nda üst sınıfların dinsel bilgi yerine bilimsel benimseme eğilimini ön plana çıkarmıştır. Bu durum Protestanlaşma ve burjuvalaşma sürecinde dinsel formların çökmesine zemin hazırlamıştır. Bilimsel gelişmeler insanlık tarihindeki tüm değer ve inanışların da

gözden geçirilmesinde önemli olmuştur. Aydınlanma çağıyla birlikte başlayan sorgulamalarda bilim insanları, bilginin kaynağını iman ve vahiy ile değil, akıl ve deneyle açıklamaya başlamıştır (Benton, 2009, s.33). Batı dünyası toplumları bilimsel gelişmeler ve politik dengelerin değişimiyle orta Çağ din adamlarının devlet ve toplum üzerinde kurduğu dinsel baskıyı da büyük ölçüde azaltmıştır.

Sanayi ve ekonomideki hızlı gelişime ve kapitalizm sekülerleşmenin çıkış noktasıdır. Berger'e (2013, s.277) göre; devlet, ekonomi ve aile sekülerleşme süreçlerini aynı dönemde tamamlayamamıştır. Sekülerleşme her ne kadar geniş kapsamlı olarak devlet eliyle kamusal alanda yükseltile de aile ve iş yaşamında dini simgeler varlığını devam ettirmektedir. Ancak toplumun özgürleşmesi süreciyle birlikte bireysel özgürlükler ve bireyin kazandığı özgüven, toplumda kutsanan bir boyuta ulaşarak özgür bireyi ve ulusu yeni kutsal olarak belirlemektedir. Kültür, inancın tahtına çıkararak yeni sosyal konsensüs aracı olmuştur. Legalleşen her toplumsal grup kargaşalar karşısında dayanışmayı sağlamak için mücadele etmek zorundadır.

Durkheim'a (2010, s.26-36) göre, ahlak ile din arasında var olagelen birliktelik toplumu oluşturan ve devamlılığını sağlayan en önemli unsurlardır. Ahlaki değerleri olmayan bir toplum olmadığı gibi dini ahlaktan tamamen ayırarak oluşturulmaya çalışılacak bir toplum da Durkheim'a göre gerçekleştirilmesi güç bir devrimdir. Ahlak kuralları günümüze kadar dini kavramlar üzerinden ifade edilmiştir. Bu kurallar din dışı yöntemlerle de bireylere aktarılabilir. Toplumdaki tanrı algısı ve öğretisi ne bağlı olarak oluşturulan ahlak kuralları, rasyonelleştirilerek profan bir açıklandığından tanrı düşüncesinin simgesel bir ifade olduğu söylenebilir. Fakat bu öğretilerin kutsal değer ve yaratıcı figüründen ayrılması manevi huzurda eksiklik yaratacağından canlılığını yitirmiş bir ahlak eğitimi olabilir. Tanrı algısı toplum tarafından yaratılmış bir simge olsa da toplumsal düzeni sağlayan bir unsurdur. İbadet ise Tanrı ve din kavramlarını canlı tutan ritüellerdir.

Bilinmezliklerin "bilim yoluyla" yorumlanır hal almasıyla birlikte İlahi güçlerin varlığına olan inanç ve kutsallık olgusu daha somut bir hal almaya başlamıştır Batı dünyasında yaşanan devrimler, buluşlar ve rekabet, toplumların dinsel inançlarında sekülerliğin artmasına neden olmuştur. Bu hareketlerin dünya geneline yayılması ise ilahi olanın bölgesel düzeyde farklılaşmasına yol açmıştır. Herhangi bir devrim sürecinden geçen uluslar gerek baskıcı rejimler altında gerekse demokratik çerçevede kutsallık aidiyetini, dini ritüellerini kültürel, geleneksel ya da milliyetçilik üzerinden biçimlendirmektedir. Milliyetçilik, modernliğin kutsalları arasında yer almaktadır. Ancak eski kutsala yani dine karşıt bir söylem geliştirmek bir yana ondan başarılı bir şekilde yararlanmaya çalışmıştır. Milliyetçilik dini ikame ederken, dini kültürün bir unsuruna dönüştürerek sürekliliğine katkıda da bulunur.

Durkheim'a (2013, s.164) göre, toplum bireyin üzerinde bir olgu olduğundan otoritesince uygun gördüğü davranış ve düşünce biçimlerini bireye dayatır. Toplum içerisinde fikirsel, ekonomik ya da politik güce sahip gruplar toplumun itici gücü haline gelerek yönetimi ele geçirebilir. Bu şekilde toplum üzerinde etkinliğini arttıran demokratik yolla seçilmiş hükümet ya da kurucu iktidar, topluma yön verirken toplumsal değerlere zaman içerisinde kademe kademe ya da devrim niteliğinde bir anda değiştirme yetkisini kendinde görebilmektedir.

Ulus Devlet Din İlişkisi

Fransız Devrimi sonrası yayınlanan haklar bildireleri özünde, kralın Tanrı'dan aldığı ve halkın üzerinde etkin olarak kullandığı gücün, halka geçişini amaçlar (Agamben, 2013, s.154). Ulus devletlerin kuruluş evresinde şiddet yoluyla ya da uzlaşmacı köklü değişimlerle toplum için yeni bir kutsallık biçimi oluşturulur. "Ulusları yaratan ulusçular" (Gellner, 2008, s.105) aynı zamanda topluma ait manevi değerleri de ulusal değerlerle yeniden biçimlendirerek ulusal dini yaratmaktadır. Din ile siyaset uluslaşma sürecinde nasıl bir ilişki içerisinde olmuştur? Ulus devletlerin kendi kültürel değer ve tarihi miraslarıyla özdeşleştirmeye çalışarak yaratma gayretinde oldukları ulusal din, toplumdaki kutsallık algısında tartışmaların yaşanmasına ve sekülerleşme sürecine neden olmaktadır. Dinin günümüz dünyasındaki yeri, devlet kontrolündeki dini kurumların bürokrasisi altında toplumdaki çoğulcu yapının sosyolojik ve sosyo-psikolojik özelliği ile pazarlanıyor oluşudur. Bu durum, dini kurumları pazarlamacı, dini gelenekleri ise tüketiciye sunulan bir mal konumuna getirmiştir (Berger, 2013, s.283). Ulus devletler toplumun bileştirici unsurlarını kontrol etme amacıyla bürokrasinin gücünü etkin şekilde kullanmaktadır. Dinsel öğretiler devletin istedik vatandaşlar üretmesinde diğer sosyo-kültürel değerlerle birlikte devletin ideolojik aygıtları aracılığıyla bireye aktarılmaktadır.

Ulus devletlerin getirdiği tektipleştirme modern dönemin bir sonucu olarak kültürel düzeyde dünyayı sekülerleştirmiş ve Orta Çağ'ın insanı yok sayan kutsallığına karşıt genel geçer bir değer oluşturmuştur. Uluslaşma süreci ile birlikte toplumdaki tüm fertlere ulusal kimlik üzerinden seçme ve seçilme hakkı, insan hakları, demokrasi, eşitlik gibi yeni haklar tanınmıştır. Bu durum, dinin toplumu oluşturan tek hegemonya olarak dayatmacı unsur olma yetisini ulusal değerlerle paylaşmıştır (Bell, 2006, s.64). Kültürel öğeler ile dini inançlar arasında kurulan ulusal değerler, toplumun oluşturduğu yeni bir kült olarak inanç sistemiyle toplumsal değerleri uzlaştıran yeni dini ritüelleri ve değerleri oluşturmaktadır.

Bauman'a (2013, s.86) göre, ulus devleti yaratanlar doğal unsurlar üzerine temellenen *hayali cemaat*² kurma çağrısı yapmaktadır. Yaratılacak olan bu cemaat için gerekli olan doğal unsurlar, doğuştan getirildiğine inanılan ırki özellikler ya da ortak kan gibi kalıtsal yapı ve kutsanmış vatan toprağıdır. Atalardan kalmış bir miras olarak algılanması sağlanan bu unsurların kutsallığı ve saygınlığı gelecek nesillere aktarılması gereken kutsal bir dava ve ecdat için görev haline getirilmiş bir dindir. Doğüstü ilahi olduğuna inanılarak kutsanan dinsel değerlere gösterilen saygı toplumda ulus devletin ortaya çıkardığı bayrak, ulusal marş gibi seküler nesnelere aktarılarak yeni kutsallar yaratılmıştır. Dinsel değerlerin toplum üzerinde yarattığı manevi etki, ulus yaratıcıları için ilham kaynağına dönüşmüştür. Bu yönüyle uluslaşma fikri bir çeşit evrensellik kaybına neden olmuştur. İncanın belli türleri, evrensellik boyutunda sınırları kaldırırken, kültür yeni sınırlar çizer.

Toplumların farklı kültürel değeri dini ritüellerle entegre sürecinde o topluma ait özelleşmiş yeni bir dinsel/kültürel değerler ortaya çıkarmaktadır. Bu değerlerin değişim sürecinde farklı inançların farklı coğrafyalarda kendi kültürel ve kutsal değerleri ile entegrasyonu toplumun yönetim erklerinin kontrolünde gerçekleşmektedir. Dinsel değerlerin Batı dünyasında modernleşme süreciyle birlikte devlet ile din arasındaki ilişkisi İslam dünyasındakinden farklı şekilde seyretmiştir. Batı dünyasının ulus devlet olarak da tanımlanan modern devlet olgusu, kilisenin egemenlik kuramadığı alanlarda ve kiliseye karşı bağımsız kalma mücadelesiyle var olmuştur. Batı dünyasının modern devletleri, sekülerleşme sürecinin temel mücadele prensibi olarak kilise otoritesini yıkarak ulusal gücün baskın kılınması sağlanmıştır. Bu süreçte kilise ve devletin birbirinden ayrılması öngörülmüştür. İslam Dünyasında ise, siyasal modernleşme devletin dinsel değerlerle bağlantılı politikalarından ayrılması olarak şekillenmiştir. Devleti yöneten siyasal otorite, dini değerlerin üzerinde yer alma ve din üzerinde yetkili karar mercii olarak dinin etki sahasını belirleme gücünü elde etmiştir. İslami değerlerin etkin olduğu ulus devlet modellerinde devlet dini kontrol etme ve müdahalede bulunma hakkını kendisine bir hak olarak almıştır (Çaha, 2008, s.30-31).

Dinsel Cemaatten Ulusal Cemaate

Tarihin en eski kurumları olan din ve devlet arasındaki ilişki ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı ile yeni bir boyut kazanmıştır. Avrupa'da dinin kontrolünde olan devletler Reform hareketleri ile parçalanmış Katolik kilisesinden doğan farklı mezheplerle ve dinsel savaşlar neticesinde uzunca bir süre sancılı dönemden geçmiştir. Çaha'ya (2008, s.27) göre, modernleşme

² İfade Benedict Anderson'a aittir.

bu dönemde kilise tarafından aşığılanan sıradan insanın yüceltilmesi mücadelesi olmuştur. Modernizm, yönetimi elinde tutan belirli sayıdaki insanın gerçekleştirmeyi hedeflediğı projedir. Bu projenin tamamlayıcıları ya da parçaları, belli kurallar çerçevesinde hazırlanmış kurumsallaşma amacındaki; meşrutiyetçilik, ahlaki özerklik, demokrasi, insan hakları, yurttaşlar arası eşitlik, sanayi, tüketicilik, piyasanın serbestliğı ve sekülerizmdir (Asad, 2007, s.25). Ulus devletler sekülerleşme sürecinde devrim yoluyla kazanılmış hakları kutsarken dinsel değerlere gösterilen saygıyı ve korumacılığı bu değerlere de aktarmaya çalışmıştır. Kilisenin etkisinden kurtulma sürecinde güç kazanan ulusal devletler, toplumu birleştirici milli değerler yaratırken dinsel değerleri de rasyonelleştirerek sekülerizmi güçlü tutmaya çalışmıştır. Uluslaşma süreci birey üzerindeki baskıyı dinden alarak devlete vermiştir. Fransız Devrimi ile sistemleşen ve dünyaya yayılan ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı beraberinde milliyetçilik, insan hakları, demokrasi gibi kavramları getirmiştir. Din ise reform hareketleri esnasında Kalvenizm, Anglikanizm gibi mezhepsel ayrışmalarla kısmen uluslaşma sürecine girmiştir.

Sekülerleşme, toplumun modernleşme sürecinde devlet, ekonomi ve bilimsel araştırmalar gibi seküler alanların dini alandan işlevsel olarak farklılaşma ve bağımsızlaşmasıdır (Casanova, 2014, s.27). Sekülerleşme ile birlikte dinin kamusal alandan çekilerek laik devletin belirlediğı alanda varlığını sürdürmesi modern devlet olgusu olarak Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkmış ve dünyaya yayılmıştır.

Modern devletin iki önemli aşaması, önce “egemenlik” sonra “milli egemenlik” olarak ulusların kendi kaderlerini belirleme sürecidir. Birinci aşamada feodal ayrıcalıklar ortadan kalkarak, mutlak monarşiler oluşmuştur ki modern bir olgudur; ikinci aşamada meşruti monarşiler ve cumhuriyetler ortaya çıkar. İkinci aşama ulusal egemenlik aşamasıdır. İmparatorluklar ve merkezi krallıkların dağılmasına neden olan Fransız Devrimi'nin başlattığı uluslaşma sürecinde dinsel değerler yerini rasyonel ve seküler oluşumlara bırakmıştır. Schmitt'e (2002, s.41) göre, modern devlet kavramının bütün önemli kavramları, dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramlarıdır. Bu değişim sürecinde modern devletlerin geçmişten gelen inanç ve değerlerle olan çatışması, zaman içerisinde modern devletlerin bu kavramları kendi lehine kullanma çabasına dönüşmüştür.

Sekülerleşme sürecinde dinin devlet işleri üzerindeki etkinliğı azalma gösterse de toplum ve birey açısından dinin farklı bir anlamda taşımaktadır. Dini törenlerin ve ritüellerin insanları bir araya getirmesi ile bireyi toplumsal hayata hazırlamaktadır. Bir inanca sahip olmak, insanda içsel bir rahatlama ve kendini iyi hissetme duygusu ile mutlak doğrulara ulaşmayı sağlar. Din, özel ve kamusal güven dengesinin yeniden kurulmasına yardımcı olmaktadır. Toplumsal bir kurum olarak din, bireyi toplum içerisinde kök salmış olan aşkın değerlerin bireyüstü alanına bağlayarak, insanın varoluşsal açmazlarının anlamlandırılmasına hizmet eder (Coser, 2013, s.136). Bu durum yeni

dinsel gruplar ortaya çıkardığı gibi dinin toplum üzerindeki işlevsel yönünü etkin kılmaya devam etmektedir.

Dinler ve dinlere ait mezhepler kutsallıktan ve bireysel kimlikten yola çıkarak cemaat biçimleri oluşturmaktadırlar. Buradaki temel amaç, toplumsal bazında dinsel söylemin, bireyler arasında özveri bağına kurmaya ve hukuk kurallarına "doğruluk" ve "yasa" damgasını vurmaya olanak sağlayan, devletin kutsallaştırması ve ulusun idealleştirilmesine model oluşturmasıdır. Her ulusal cemaatin, belli ya da belirsiz bir zaman diliminde "seçilmiş halk" (Yahudilerin kutsal kitaplarında kendilerini seçilmiş halk olarak görmeleri, Püritenlerin Amerika'ya göç etmelerini Musa peygamberin Mısır'a göçüne benzetmeleri) olarak sunulması zorlukları aşarak kazanılmış mücadele örneği temsilidir. Bununla birlikte klasik dönemin siyasi felsefeleri bu analojinin yetersizliğini kabul etmiştir. Fransız Devrimi ile yoğunlaşan "sivil dinler" oluşturma girişimlerinin başarısızlığı (sekülerleşme ile birlikte dinlerin toplumsal kurallar çerçevesinde baskı altına alınarak düzenlenmesi girişimleri) "devlet dininin" sonuçta ulusal ideolojinin geçici bir biçimi olmaktan (bu geçiş uzun sürse ve ulusal savaflara dinsel savaflar ekleyerek önemli sonuçlar yaratsa bile) öteye gidememiştir. Teolojik evrensellik ile milliyetçiliğin sınırlandırdığı aidiyet unsurları arasındaki bitmeyen çatışma da bunun bir göstergesidir. Ulusal ideolojiye farklı bir açıdan bakacak olursak, dinsel cemaatleri bir araya getirerek sağlamlaştırılmış bir kutsallık duygusunun, sevgi, saygı, özveri, korku duygularının aktarılabilceği düşünsel göstergeler (öncelikle ulusun, "vatanın" adı) taşımaktadır. Fakat bu aktarımı mümkün kılan şey, başka bir tip cemaatin söz konusu oluşudur. Toplumu oluşturan cemaatin benzeşimi, kendini, daha derin bir farklılık üzerine kurar; bu farklılık olmadan, dinsel kimliğin biçimleriyle neredeyse tamamen bütünleşen ulusal kimliğin, sonuçta onun yerini almasını ve onu "ulusallaşmaya" mecbur kılışını anlamak mümkün değildir (Balibar, 2000, s.120-121). Bu benzeşme analojisinde dil, kültür, tarihsel ortak yaşam gibi birçok faktör, teolojik kutsal ve ritüelleriyle daha mistik bir duruma dönüşmektedir. Uluslaşma sürecinde toplumu yönlendiren fikir insanları ve siyasi liderler teolojik ritüeller ile kültürel değerleri yakınlaştırmaya büyük önem vermişlerdir.

Aydınlanma çağı sonrası Avrupa'da ulus devletlerin kurulmasıyla birlikte laikleşme, dinsel cemaatler halindeki halk tabakalarını bilinçli vatandaşlara dönüştürecek eğitim ve kültürel standartlaşmayı sağlayacak bir devlet hegemonyası hedeflemiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda toplumdaki dini değerlerin çoğu terk edilerek seküler çağdaş değerler ve laiklik benimsenmiş ya da benimsettirilmiştir. Laiklik Avrupa'daki ulus devletler için toplumsal hayatın her alanında oluşturulacak yeni toplumsal ölçütler olarak görülürken, Osmanlı'da laiklik "Hristiyanların" dine ve kiliseyle bağlantılı olan her şeye karşı gelmesi olarak algılanmıştır. Batının teknolojik üstünlüğünü dinde gerçekleştirdiği reform hareketlerine ve laikliğe bağlayan bir grup Osmanlı

aydını, Batı'ya doğru yönelmenin yolunun laiklikten geçtiğine inanmıştır. Bu değişime ayak uydurmak için Osmanlı yönetimi; matbaalarda kitaplar basmak, yasa ve yargı alanlarında ufak tefek değişiklikler yapmak (Tanzimat ve Islahat fermanları gibi), eğitimde reform yapmakla sınırlı görmüştür. Bu durum kısmi laikleşme olarak adlandırılabilir (Ersanlı, 2011, s.55-56). Batı dünyasındaki sekülerleşme sürecinin İslam dünyasının Batı'ya dönük yüzü olan Osmanlı'daki yansıması kendine özgü devam etmiştir. Osmanlı'da din ve siyaset birlikteliği halifelik gibi kurumlarla sürerken, laikliğin öncü ülkesi Fransa'da din-devlet ilişkisi tamamen koparılmak istenmiştir.

Fransa'da durum

Fransız Devrimi dinin toplum üzerindeki kontrolünü kırmak adına çeşitli yasal düzenlemeler yapmıştır. Fransız Devrimi'yle birlikte yeni kurulan sistemin değerlerini topluma benimsetme yolu olarak eğitim kurumları seçmiştir. Çıkarılan bir kararnameyle yeni sistemin öğretileri merkezden kontrolü sağlanan zorunlu, ücretsiz ve laik ilkokulların kurulmasını emretmiştir. Devrim sonrası Fransa'da din adamlarının anayasaya (bir nevi devrimin kutsal kitabı) bağlılık yemini etmeleri zorunlu kılınmıştır. Bunu yerine getirmeyen din adamları ise idam cezasıyla yargılanmışlardır. Devrim ile birlikte dini merasimler yerini zamanla devrimin gösterişli bayramları almaya başlamıştır. 14 Temmuz Federasyon Bayramı, 10 Ağustos Cumhuriyetin Birliği ve Bölünmezliği Bayramı gibi ulusal günler yeni seküler ritüeller olarak kutsanmıştır (Soboul, 1969, s.375-376, s.438-439). 1793'te Hıristiyan inancına göre kutsal olan Pazar gününü Hristiyan Fransızlara unutturmak maksadıyla Cumhuriyetçi Milli Konvansiyon, her ayın onuncu gününü tatil ilan etmiş ve yılsonundaki beş günün milli bayram olarak ilan edilmesini sağlayarak yeni bir takvim yaratmıştır (Hayes, 2010, s.71). Dinsel ritüellerin uluslaşma süreçlerinde toplumların yapısına göre, sosyal ve ahlaki değerlerin korunup geliştirilmesinde sekülerleştirilerek ulusal dinin hizmetine sunulmuştur. Bugün ulusal kurtuluş günlerinde düzenlenen saygı duruşları ya da ulusal kurtuluş mücadelelerinde ön planda olan kişilerin mezarları başında düzenlenen anma etkinlikleri dinsel ayinden ulusal törene geçen kutsal benzetmelerdir.

Coğrafi keşifler, Rönesans, Reform ve ardından sanayi devrimi gibi büyük toplumsal infiallere ve değişimlere sebebiyet veren olayların ardından Fransa'da meydana gelen devrim hareketi sürecin devamı niteliğindedir. Katolik kilisesindeki parçalanma ve mezhepler arası rekabet Avrupa için dinsel söylemlerde sekülerleşmenin habercisidir.

Türkiye'de Durum

Avrupa'yla yüzyıllarca mücadele eden İslam dünyasının tartışmasız lider ülkesi Osmanlı'da Batı Dünyasındaki bu gelişmelerden yoğun biçimde etkilenmiştir. Fakat İslam Dünyasının

sekülerleşme sürecinin Avrupa'dakinden çok daha farklı olacağı, dinsel inanç ve kutsallık aidiyetinden de belli olduğu gibi derin farklılık içermektedir. Osmanlı'nın mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Fransız laikliğine benzer bir sekülerleşmeyi benimsemiştir. Anadolu'da ulus devletin kuruluş sürecinde asker-sivil kadroların temel amaçlarının başında dinin toplumsal yaşam üzerindeki yoğun etkisinden kurtulmak gelmekteydi. Kemalist yapılanmanın bu soruna çözüm önerisi ise laiklik olmuştur (Özbudun, 1997, s.130). Türkiye'de sekülerleşme, rasyonel, sağlıklı ve faydalı olup olmadığına bakılmaksızın tarihi, dini, milli semboller ve değerlerden toplum fertlerinin uzaklaştırılması süreci şeklinde algılanmış ve bu doğrultuda uygulanmıştır. Hatta toplum bazı dini karakterli antirasyonel kimi davranışlardan uzaklaştırılmaya çalışılırken öbür taraftan doğrudan rasyonel olmayan yığınlarca davranışa zorlanmıştır. Toplum, "türbe"lerden uzaklaştırılmış, fakat anıtlaştırılmış "kibir"lere yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Demokratikleşmenin en önemli unsurlarından biri olan laikliktir. Mustafa Kemal Türkiye'yi Avrupa standartlarında bir ulus devlete dönüştürmek için otoriter bir şekilde devletin İslamiyet'e ait kurum ve kurallardan ayrılmasını dayatmıştır (Schnapper, 1995, s.134). Cumhuriyetin olmazsa olmaz ilkesi olarak görülen laiklik Osmanlıdaki uygulamalardan çok farklı bir din-devlet ilişkisi geliştirmiştir. Hilafetin kaldırılması, Tevhidi Tedrisat Kanunu, Şeriiye ve Evkaf Bakanlıklarının kaldırılması, şapka kanunu ile şapka takmanın zorunlu tutulması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, medeni kanunun kabulü, karma eğitim, harf devrimi gibi pek çok yasa ile sosyal hayatta toplumu doğrudan etkileyecek devrim niteliğinde seküler kanunlar çıkarılmıştır. Devrimlerin öncüsü Mustafa Kemal'in yapılan yenilikleri ülkeyi dolaşarak halkla paylaştığı bilinmektedir. Fakat İşgal döneminde Anadolu'da görülen mitinglere benzer gösteriler Cumhuriyetin kuruluş ve kurumsallaşma sürecinde, yeni rejime destek mahiyetinde gerçekleşmemiştir (Özbudun, 1997, s.138). Kurtuluş Savaşı sürecinde Osmanlı sonrası nasıl bir yönetim şeklinin benimseneceğini toplum tarafından bilinmediğini göstermektedir. Bu durum halkın yeni rejimi ve getirilerini içselleştirme konusunda rejimin elitleri ile ortak bir paydada buluşamadığının göstergesidir. Jakoben yaklaşım şekliyle Türkiye'de, Fransız Devrimin ortaya koymaya çalıştığı rasyonel, devlet kontrollü din anlayışı ulusal cemaat yaratma yolu olarak denenmiştir. Türkiye'nin laikleşme sürecinde Osmanlıdan kalan dini kurum ve kuruluşlar kapatılırken yerine kurulmuş olan Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki bürokrasi, devlet dinini ya da yaratılmak istenen ulusal dini kontrol mekanizması olarak değerlendirilebilir. Çağlar Keyder'e (2013, s.152) göre, Türkiye'de laiklik din-devlet ayrımını değil, bürokratların din üzerindeki siyasal kontrol mekanizmasını ifade etmektedir. Türkiye'ye özgü içerisinde 23 Nisan Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Gençlik Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı gibi uluslaşmaya hizmet

eden seküler bayramların yanı sıra dini bayramlar da ülkenin birlik ve dayanışması için önemli etmenlerdendir.

İsrail'de Durum

Dinsel değerlerin hâkim olduğu devlet anlayışından seküler değerlere geçme konusunda tartışmaların yaşandığı bir başka ülke de İsrail Devleti'dir. Siyasal otoritede aktif olarak yer edinmiş olan İşçi Partisi üyelerinin 1966'dan beri düzenli olarak öne sürdükleri devlet ile din ilişkilerinin ayrılması yönündeki talepleri hiçbir zaman neticelenmemiştir. İsrail Devleti'nin kuruluş felsefesinde yer alan dinsel değerler/gelenekler ile ulus arasındaki güçlü bağ İsrail Devleti projesinin temel taşı olarak görülmesi din ile devlet kurallarını birbirine sıkı sıkıya bağlamıştır. İsrail'de siyaseti dinsel değerlerden bağımsız kılmaya çalışan Siyonistlerdir. İsraili ulusçular ise, "Yahudi Ulusu"nu yeniden tanımlamak için X. yüzyılda yaşamış olan Babilli Saadia Gaon'un "ulusumuz ancak Tevrat'yla bir ulustur." ifadesini İsrail halkına unutturmak istemiştir. Seçilmiş halk olduğuna inanan bir toplumda ise Siyonistlerin dinsel değerleri bir kenara bırakarak uluslaşma projelerini tartışması, dinsel değerlerine sıkı sıkıya bağlı bu grup için oldukça zordur. Siyasal yaşamın her alanında yer alan din adamları, devlet işlerinde de etkindir. "Kim Yahudi'dir?" sorusunun yanıtını İsrail vatandaşlık kanunu değil, hahamlar vermektedir. Oysa bu sorunun yanıtı İsrail vatandaşı olma hakkının cevabıdır. Kamu hizmeti olan hahamlık, Yahudi vatandaşların evlenme ve boşanma işlemlerini haham mahkemeleri aracılığıyla yürütülür (Schnapper, 1995, s.134-135). Din adamlarının etkin rol aldığı devletlerde uluslaşma dinsel değerler/gelenekler üzerinden dönüştürülmeye çalışılmaktadır. İsrail örneğinde olduğu gibi uluslaşma süreci dinsel değerlerle kesiştiğinde din adamlarının siyasal mercilerdeki gücü ön plana çıkmaktadır.

ABD'de durum

Din; günümüz Amerikasında gücü artan, gittikçe daha fazla etkinlik ve çeşitlilik kazanan bir olgudur. Amerikalıların %94'ü Allah'ın ve evrensel ruhun varlığına inandığını belirtirken, %80'ninden fazlası da Allah'ı dua ile ulaşılması mümkün bir varlık olarak tanımlamaktadır. Amerikalılar dinî kurumlara ve din görevlilerine büyük ölçüde güven duymaktadır. Uzun süreden beri kurumsallaşmış dine, diğer özel ve kamu kurumlarına oranla daha fazla güven duyduklarını ifade etmektedirler. Buna ilâveten din adamları, toplum liderleri arasında ahlâk ve dürüstlükleri sebebiyle, saygınlık bakımından, mütemediyen üst sıralardaki yerlerini korumuşlardır (Fowler, Hertzke, Olson, 2003, s.139-141). ABD'nin kuruluşunda aktif rol alan lider kadro ve ilk devlet başkanları söylemlerinde sık sık Tanrı'nın adını anmışlardır. Amerikan toplumun dini olarak tanımlanan sivil dinde Tanrı; toplumsal düzen, hukuk ve hak ile ilgili konularda yer alır. Bu inanışta Tanrı Amerika'ya karşı özel bir ilgi besler. Bağımsızlık bildirgesi kutsal bir yazıt iken;

Amerikalılar için kurucu babalar olarak bilinen George Washington, Thomas Jefferson, John Adams, Benjamin Franklin ise Amerikan halkını zorbalardan elinden kurtaran Musa peygamber gibidir. Amerikan başkanlarından Jefferson'un ikinci kez başkan seçilmesinin ardından yaptığı konuşmada "yaşamımızı ellerinde tutan, tıpkı eskinin İsrail'i olduğu gibi kurucularımızı da doğdukları topraklardan alıp yaşamın tüm gelenekleriyle ve keyfiyle dolup taşan bir ülkeye yerleştiren Tanrı'nın lütfuna da ihtiyacım olacak" demiştir. Avrupa'dan Amerika'ya göç edenler için Avrupa Mısır'dır; Amerika ise vaat edilmiş topraklardır. Amerikan iç savaşının toplumda yarattığı infialli unutturmamak adına icat edilen Anma Günü Amerikan toplumu için feda edilmiş canlara karşı fedakârlık ruhunu ve Amerikan vizyonunu yansıtmaktadır. ABD başkanlarından Lincoln tarafından ulusal bayram olarak resmîyet kazandırılan Şükran Günü (Thanksgiving) toplumun en küçük yapı taşı olan aileyi sivil din ile bütünleştirmeyi hedeflediği gibi Anma Günü'nde (Memorial Day: Amerikan iç savaşında ölenleri anma günü) yerel cemaati ulusla bütünleştirmektedir. Rousseau'nun ilk kez kullandığı sivil din kavramı, Amerikan halkının deneyimiyle ortaya çıkan evrensel dini gerçekliğinin en hakiki biçimde idrak edişidir (Bellah, 2014). Bir göçmen ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri'nde toplumun benimsediği seküler törenler/millî bayramlar ile dini törenler arasında büyük farklılıklar mevcut değildir. Sivil din olarak adlandırılan millî bayramların, tarihsel manada önemli olayların ve şahsiyetlerin toplum üzerindeki birleştirici rolüne değinilir. Devletin kuruluşu açısından önem arz eden belirli günlerde düzenlenen törenlerle bir milletin geçmişi yine kendi kültüründen gelen sembollerle kutlamak toplumdaki fertleri kaynaştırarak toplumsal dayanışmanın artmasına da katkı sunmaktadır (Ataman, 2014, s.74-75). ABD kurucu lider kadrosu Avrupa'daki gelişmelerden edindikleri tecrübe ile Amerikan sivil savaşından öğrendikleri toplumsal süreçler üzerine olgunlaştırdıkları millî değerleri dinsel temalarla bütünleştirerek ulusal dinlerini yaratmışlardır.

Türkmenistan'da durum

Günümüz dünyasında ulusal değerlerin millî değerlerle bütünleşmesini amaçlayan millî ve dini değerlerin harmanlanarak ulusal kimliğin geliştirilmesine yönelik önemli örneklerden biri de Türkmenistan devlet başkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın, Türkmen Devleti bağımsızlığa kavuştuktan sonra yazdığı Ruhname adlı eserdir. Türkmenistan'da 2002 yılında Ruhname adını alan kitabın hem Anayasa hem Ceza Kanunu hem felsefi ve tarihi edebiyat, hem Kuran'dan sonra ikinci kutsal kitap yerine geçmekte ve okullarda zorunlu olarak okutulmaktadır (Şamilkızı, 2013). Bu eserde tarih, dil, din ve kültür birliğinin Türkmen kimliğini oluşturmadaki etkisi değerlendirilmiştir. Eserde dinin kullandığı temel argüman, bir milletin kavramsal olarak maddi ve manevi olmak üzere iki özü olan bir bütün olarak kabul edilmesi gerçeğidir. Ruhname'de kullanılan Türkmen kimliği, Müslüman Türkmen imajıyla tanımlanır. İslam dini, Türkmenlerin

bütün sosyal hayat şartlarına ve değerlerine sinmiştir. İslam dininin kültür üzerindeki belirleyiciliği çekildiği zaman Türkmen kimliği anlamını ve değerini kaybeder. Ruhname’de, din ile ilgili bahislerde İslam dininin ve inançlarının Türkmen kimliğinin oluşmasında oynadığı rol ortaya koyulmaktadır (Sağır, 2009, s.7). Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla kurulan devletlerden biri olan Türkmenistan da uluslaşma sürecine giren yeni kimlik arayışında bir devlettir. Devlet başkanı tarafından yazılan ya da yazdırılan Ruhname, tarihsel köklerine bağlı kalarak kültürel değerleriyle Türkmenistan toplumunun dinsel inançlarını birbirine entegre etmek suretiyle halkına özgü bir ulusal din yaratma çabasıdır.

Sonuç

Toplumsal bütünleşme üzerinde etkin rol oynayan din, kutsallık ve süreklilik arz eden ritüelleri ile bireyleri ortak amaç etrafında toplamaktadır. Toplumun bir arada tutan dinsel değerlerin sekülerleşme süreciyle ulus devletlerin hizmetine girmesi, kutsallığı ilahi unsurlardan ulusal boyuta dönüştürmüştür. Dinin toplum üzerindeki işlevselliği, insanlığın dünyada kalıcı olma isteğiyle birleşince toplumu yönetmek için önemli bir etken oluşturmaktadır.

Günümüz dünyasında her ulus kendi kültürel değerleri üzerinden yeni kutsallar üretmektedir. Dinsel ritüellerin bireyselleşmesi ve kutsalın sadece dini değerlere atfedilmemesi laikleşme sürecinin bir sonucudur. Dini bireysel bir tercih haline getirmeyi amaçlayan laiklik bir rejim olarak ulus devletler de siyaset ile din arasında uzlaştırıcı bir rol kazanma gayretinde olmuştur. Bu durum laikleşme sürecini az ya da çok gerçekleştirmiş toplumlarda, dinin bir normlar sistemi olmaktan çok bir dayanaklar sistemi olmaya yöneldiği anlamına gelmiştir. Laikleşme süreci, siyasi ve toplumsal hâkimiyetin klerikal kesimden laik kesime geçişinden ibarettir. Laikleşme “dünyevi iktidar” ile “ruhani iktidar” arasında orta Çağ’da gündeme gelen ayrımı ortadan kaldırmıştır. Laikleşmeyle birlikte din, siyasi ve toplumsal iktidara artık dâhil olmamaya ve sadece dine gönderme yapanlar tarafından kabul edilen ve onların istediği ölçüde bir otoriteye sahip olmaya yönelmiştir (Baubérot, 2008, s.121). Modernleşme sürecinde insanların gündelik yaşamlarında da ulusal değerlerin etkisi ile yeni kutsal alanlar oluşmuş ve ortaya çıkmıştır. Din ve siyaset arasındaki ilişki, iktidar hâkimiyeti için en önemli etken olmayı sürdürmektedir. Günümüz dünyasının siyasal konjonktüründe -özellikle Ortadoğu’da- toplumun en hassas olduğu değerlerin başında halen din gelmektedir. Sovyetler Birliği’nin çökmesinin ardından batı dünyasında yükselen islamfobi ve devamında ortaya atılan medeniyetler çatışması gibi teoriler dinin toplumu yönlendiren siyasi unsurları için de yeni bir polemik konusu olmuştur. Bu durum laikleşme sürecinde klerikal kutbun, laik kutba karşı yeni bir üstünlük mücadelesinin de başladığı

süreçtir. Özellikle batı Avrupa’da azınlık durumundaki göçmenlerin dinsel inançlarını Avrupa’nın Hristiyan yapısına karşı bir tehdit durumu olarak algılayan marjinaler toplumdaki kutuplaşmaları derinleştirmektedir.

Uluslaşma süreciyle güç kazanan laik kutbun siyasal üstünlüğü kutsallığı ulusal değerlere aktarmaktadır. Siyasal düzenin rasyonelleştirilmesinin bir başka yönü, yeni bir toplum türüne uygun vatandaşların yaratılma gayretidir. Kitlelerin okuryazar ve basit teknik becerilere sahip duruma getirilmeleri bu ideal için öncelikli amaçtır. Ulusal bir eğitim sistemi kurulmasının, hükümetleri dinsel otoritelerle sürtüşmeye düşürmesi olağandır. Dinsel bağımlılıklar ulusal sınırları aşan bir nitelik gösteriyorsa ya da iç barışı bozabilecek biçimde birbirleriyle yarışma içindeyseler, dinsel bağımlılıkların yerine, yeni bir soyutlama olan devlete bağlılığın konması gereklidir (Moore, 1989, s.341). Modernliğin toplumları homojenleştirmesi, din ve siyaset ilişkisini uluslaşma sürecinde yoğunlaştırmıştır. Ulusal eğitim sistemleri her ne kadar dinsel öğretileri kendi hegemonyalarında kontrol etme gayretinde olsalar da gelişen teknoloji farklı öğretim alanları oluşturarak mikro dinsel grupların radikalleşmesine imkân sağlayabilmektedir.

Din, kamusal alanda önemli rol oynamaya devam etmektedir. Birçok toplumda sekülerliğin kilise ve devletin ayrımı diye nitelenen liberal felsefesi artık geçerliliğini kaybetmektedir. Din, genelde milliyetçiliğin derin mesajını veya diasporaları içeren çok kültürlü toplumlarda azınlıkların etnik kimliklerini taşıyan temel taşıyıcı olabilir (Turner, 2012, s.219). Kutsallık kavramının sekülerleşmesi dinsel değerlerin/ritüellerin toplumdaki yerini radikalleşme ya da ılımlı bakış açısı yönünden yeniden şekillendirmiştir. Gelişen iletişim araçları farklı coğrafi bölgelerdeki inanç gruplarının iletişime geçmesini sağladığı gibi farklı dinsel değerlere sahip grupların birbirlerinin kutsalına yönelik saldırı ya da hakaretlerini sanal ortamda paylaşılmasıyla mikro radikal grupların ortaya çıkmasına dinsel kökenli yeni çatışma ortamlarının doğmasına yol açmaktadır. Özellikle çokkültürlü toplumlarda yaşayan farklı inanç gruplarına yönelik dinsel tolerans ya da baskı ötekileştirmelere neden olmaktadır. Siyaset din ilişkisinde politikacıların söylem ve eylemleri çokkültürlü toplumlarda daha büyük önem arz etmektedir.

Günümüz bilgi çağının, toplumda kolektif duyguların oluşturulmasındaki en büyük etkenlerden biri ise internettir. Sosyal medya üzerinden paylaşımlar ulusları aşarak farklı dini, etnik, ideolojik grupları bir araya getirebildiği gibi aralarında kin ve nefret gibi duyguların da yayılmasına neden olabilmektedir. Marjinal grupların ya da ötekileş(tiril)miş toplulukların sosyal medya üzerinden örgütlenmesi, dinsel değerler üzerinden ideolojik tartışmalara/çatışmalara daha kolay zemin hazırlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan*, (Çev. İsmail Türkmen). 2. Baskı. İstanbul: Ayrıntı yayınları
- Asad, T. (2007). *Sekülerliğin Biçimleri*, (Çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Metis Yayınları
- Ataman, K. (2014). *Ulus Olanın Kutsal Temeli: Sivil Din*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Balibar, E. (2008). *Ulus Biçimi: tarih ve İdeoloji, (109-133)*. Irk, Ulus, Sınıf. (Çev. Nazlı Ökten). İstanbul: Metis Yayınları
- Baubérot, J. (2008). *Dünyada Laiklik*, (Çev. Ertuğrul Cenk Gürcan). İstanbul: Dergah Yayınları
- Bauman, Z. (2013). *Sosyolojik Düşünmek*. (Çev. Abdullah Yılmaz), (8. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bell, D. (2006). *Kutsalın Dönüşü*, (Çev. Ali Köse), Laik ama Kutsal. İstanbul: etkileşim Yayınları (57-70)
- Bellah, R. (2014). *Civil Religion in America*. http://www.robertbellah.com/articles_5.htm (erişim tarihi: 12.08.2014)
- Benton, T. (2013). *Sosyolojinin Felsefi Kökenleri*, (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları
- Berger, P. (1999). *Sekülerizmin Gerilemesi*, (Çev: Ali Köse), Liberal Düşünce Dergisi, s.14, c.4, (84-95)
- Berger, P. (2013). *Sekülerleşmenin Toplumsal Kaynakları*, (Çev. Nuran Yavuz). Kültür ve Toplum (Editör: Jeffrey C. Alexander, Steven Seidman). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
- Çaha, Ö. (2008). *Modern Dünyada Din ve Devlet*. İstanbul: Timaş yayınları
- Davie, G. (2006). *Din Sosyolojisi: Konu ve Değişimler*, (Çev. İhsan Çapcıoğlu). AÜİFD 47 (2006), sayı I, s. 239-258
- Durkheim, E. (2010). *Ahlak Eğitimi*, (Çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Say Yayınları
- Durkheim, E. (2011). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, (Çev: Fuat Aydın). Ankara: Eski Yeni Yayınları
- Durkheim, E. (2013). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (Çev. Cenk Saraçoğlu). İstanbul: Bordo Siyah Yayınları
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri* (Çev. Sema Rifat). İstanbul: Om yayınevi
- Eliade, M. (1990). *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu* (Çev. Mehmet Aydın). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,

- Ersanlı, B. (2011). *İktidar ve Tarih*. (4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Fowler R.B., Hertzke A.D., Olson L., “Amerikan Toplumunda Din ve Siyasal Kültür”, *Liberal Düşünce*, Çev. Talip Küçükcan, sayı: 30-31, Bahar-Yaz 2003, ss. 45-67.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (Çev: Günay Göksu Erdoğan ve Büşra Ersanlı). İstanbul: Hil Yayınları.
- Hayes, H. J. C. (2010). *Milliyetçilik: Bir Din*, (Çev. Murat Çiftkaya), (2. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık
- Keyder, Ç. (2013). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, (18. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Moore, B. J. (1989). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, (Çev. Şirin Tekeli, Alaeddin Şenel). Ankara: Verso Yayıncılık
- Özbudun, S. (1997). *Ayinden Törene*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi
- Paden, E. W. (2008). *Kutsalın Yorumu*, (Çev. Abdurrahman Kurt). İstanbul: Sentez Yayıncılık
- Sağır, A. (2009). “Kimlik İnşası Bağlamında Sosyolojik Bir Derinlik: Türkmen Kimliği ve Rubnâme”, Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 17.
- Schluchter, W. (2013). *Dinin Geleceği*, (Çev. Nuran Yavuz). Kültür ve Toplum (Editör: Jeffrey C. Alexander, Steven Seidman). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
- Schmitt, C. (2002). *Siyasi İlahiyat*, (Çev. Emre Zeybekoğlu). Ankara: Dost Yayınları
- Schnapper, D. (1995). *Yurttaşlar Cemaati*, (Çev. Özlem Okur). İstanbul: Kesit Yayıncılık
- Stevens, J. (2001). *Devletin Yeniden Üretimi*, (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Soboul, A. (1969). *Fransız İnkılabı Tarihi*, (Çev. Şerif Hulusi). İstanbul: Cem Yayınları
- Şamilkızı, G. (2013). *Türkmenbaş’ının Rubnâme’si tarihin çöplüğüne mi atılıyor?*. <http://www.trtturk.com/haber/turk-menbasinin-rubnamesi-tarihin-coplugune-mi-atiliyor.html> (erişim tarihi: 01.08.2014)
- Turner, B. (2012). *Post-Seküler Toplumda Din*. (Çev. Özcan Güngör). Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi Cilt 12, Sayı 3, 2012 ss. 199 -224
- Wallerstein, I. (2008). *Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri: Irkçılık ve Cinsiyetçilik Karşısında Evrenselcilik (39-49)*. Irk, Ulus, Sınıf. (Çev. Nazlı Ökten). İstanbul: Metis Yayınları
- Zabala, S. (2009). *Dinin Geleceği* (Çev. Rahmi G. Ögdül). İstanbul: Ayrıntı Yayınları